

sve vrste izvanrednih gradjanskih i vojničkih sudova, t. j. sve one sudove, koji u izvanrednim prilikama pružaju smanjene garancije ispravnosti, temeljitosti, nezavisnosti i nepristranosti, dakle sve oblike prijekih vojnih i gradjanskih kaznenih sudova, sve propise po kojima se mogu u izvanrednim prilikama obustaviti kazneni porotni sudovi i uvesti mjesto njih privremeno isključivo državni sudovi. Dakako i onda, kad ustav ne bi sadržavao pomenutu zabranu izvanrednih sudova, bilo bi zakonodavcu zabranjeno ustanoviti takve sudove, koji ne bi posjedovali ustavnih garancija sudstva, što smo ih spreda nabrojili.

Kraljestvo Ilirija.*)

Dr. Rudolf Andrejka.

Prispevek k zgodovini razvoja javnega prava v slovenskih deželah nazivlja avtor svojo pod zgrcnjim naslovom izišlo knjigo, ki zasluži i po predmetu, ki ga obravnava i po obsegu gradiva, ki ga nudi, najresnejšo pozornost in znanstveno oceno.

To znamenito pravno-zgodovinsko delo odkriva ne samo ožjemu slovenskemu, ampak tudi evropskemu znanstvenemu svetu ono zgodovinsko dobo slovenskih dežel, ki je bila do sedaj zavita v temo. Z vso pravico poudarja avtor, honorarni profesor pravne zgodovine na ljubljanski univerzi, da so naši domači zgodovinarji od Dimitza pa do Grudna dospeli s svojimi deli le do konca 18., k večjemu do začetka 19. stoletja, da pa je ostala doba od Napoleonovih vojsk pa do 1848. leta še nepredelana. Prvotni zgodovinski viri so bili v arhivih na Dunaju in v Ljubljani sicer dostopni, a nihče se ni lotil težkega in nepriljubljenega dela: skrbno in natančno prebrati ves ta ogromni arhivni material, ga sistematično opredeliti in znanstveno oceniti.

*) Dr. Janko Polec: Kraljestvo Ilirija. Zvezna tiskarna in knjigarna v Ljubljani 1925. Strani 337.

Po petnajsetnem neumornem delu je dr. Polec, opozorjen po pokojnem Frančišku Levcu, izvršil to nalogo ter preštudiral registraturo deželne vlade kranjske in arhiv deželnega muzeja v Ljubljani, državni arhiv in arhiv ministrstva notranjih del na Dunaju, slednjič celo zalotil tajne kabinetne spise cesarja Franca I. ter nam v pričujoči knjigi, ki je le 1. del velikozasnovanega dela, podal, skoraj preveč obširno in minuciozno, vsebino vseh posvetovanj in konferenc, poročil in predlogov centralnih in provincialnih uradov in komisij, ki so se vršile v zvezi s takozvano restavracijo habsburškega režima v slovenskem delu bivše Napoleonove Ilirije. Pri urejevanju teh arhivaličnih prvin si je izbral nekako srednjo pot. Ni podal naravnost pravih regist, — saj bi obseg in nepreglednost knjige pri tem preveč narastla —, ampak začrtal je pred gradivom in med njim vedno na kratko, morda še prekratko, rdečo nit razvoja.

V tem prvem zvezku se bavi le z notranjo upravo ilirskih dežel, njih teritorialno razmejitvijo, s preosnovo in razpredelbo cesarskih upravnih in sodnih oblastev, na koncu tudi s preosnovo deželnih stanov kranjskih, dočim si je pridržal pokazati v 2. knjigi preureditev v cerkveni in šolski, finančni in agrarni upravi.

Uvod in pojasnilo k njegovemu delu tvori poglavje o pripravah za preuredbo uprave v ilirskih deželah, ki so se začele, še preden je vstopila Avstrija v trozvezo z Rusijo in Prusijo in še preden je napovedala Napoleonu vojno. Po odločilni bitki pri Lipskem se je cesar Franc na podlagi tajnih policijskih poročil, ki jih je dobival iz Kranjske o obči nezadovoljnosti z upravljanjem vojaškega guvernerja Lattermana, odločil za ustanovitev posebne ilirske dvorske organizacijske komisije. Na čelo ji je postavil grofa Saurau-a, enega najizvrstnejših upravnih talentov, kar jih je tedaj premogla stara Avstrija. Njemu in njegovim sodelavcem, med katerimi so bili odlični strokovnjaki kakor prošt Jüstel, baron Spiegelfeld in baron Knorr, je uspelo izvršiti reorganizacijo cele uprave, notranje, prosvetne, sodne in finančne, razmejitev deželnih meja itd. v času enega leta!

Za veličino Saurauovega mišljenja je značilno, da je pritegnil k temu delu tudi domačine, pa najsi jih je avstrijska tajna policija, na čelu ji zloglasni policijski komisar Kremnitzer, očrnjevala kot frankofile, prostožidarje, zaradnike, avstrofobe itd.

Med temi je bil Ivan Vilhar, (avtor ga piše strogo po tedanji ortografiji »Wilcher«), francoski intendant v Novem mestu in pozneje francoski rudarski glavar v Beljaku, ki so ga pa Avstrijci l. 1817 po odhodu grofa Sauraua, in potem, ko je dovršil svoje ne baš lahko delo, takoj poslali v pokoj. Med visokimi uradniki slovenskega pokoljenja, ki so pomagali pri reorganizaciji in tvorbi kraljevstva Ilirije, je bil tudi Leopold vitez Plenčič (»Plenciz« ali »Plencicz«), čigar oče dr. Mark Anton Plenčič se je rodil v Solkanu pri Gorici. Tudi tega znamenitega jurista, ki je pomagal preurediti justično upravo v Iliriji, je zadela denunciacija Kremnitzerjeva, pri kateri igra komorni prokurator Scheuchenstuel dokaj čudno vlogo; celo predsednik ljubljanskega francoskega tribunala Vogou, najbrže slovenskega rodu, odlični sodelavec Plenčičev in Saurauov, je bil ovaden kot »prostožidar«.

Omenil sem te primere, ker so tipični za dobe prevratov in restavracij in ker nam kažejo, da je bil avstrijski režim že v tedanjih časih, ko še ni bilo govora o nacionalnem pokretu, zelo nezaupen in zato neprijazen napram domačinom, saj omenja Polec (str. 78) predlog ilirske organ. komisije, »naj se pri ljubljanskem guberniju kolikor mogoče izključijo domačini.«

Podrobno organizacijo ilirskih dežel je, še preden je prestala ilirska organizacijska komisija (22. junija 1815), nadaljevala dvorna organizacijska komisija, ki je bila ustanovljena 31. julija 1814 in koje prvi predsednik je bil dvorni kancelar Prokop grof Lažansky; med člani je bil tudi poznejši ljubljanski škof Avguštin Gruber. Ta komisija je delovala do konca l. 1817; njene agende so potem prešle na »združeno dvorno pisarno«, kateri je bil prideljen kot referent »avstrijsko-ilirski kancelar«.

Avtor nam na podlagi virov razgrinja velezanimivo dejstvo, da je vplivala zamisel Napoleonove Ilirije tudi na avstrijske dvorne kroge, seveda v

drugačni smeri. Načrte, ki jih je imel Napoleon z ilirskimi provincijami proti Avstriji, si je osvojil sam cesar Franc z ostjo proti Rusiji, v glavnem pa proti Ogrski —, ki jo je hotel odrezati popolnoma od morja s pomočjo enotne velike primorske pokrajine Ilirije, ki naj bi segala od Tržiča (Monfalcone) preko Trsta in Reke do Kotora.

Te tajne načrte, ki so izpričani po lastnoročnih cesarjevih spisih, pa je takoj po propadu Napoleona preprečil zagrebški škof Maksimiljan Vrhovac, takratni zastopnik bana na Hrvaškem s tem, da je na svojo pest vzpostavil v hrvatskem delu bivše Napoleonove Ilirije staro hrvatsko-ogrsko ustavo ter s tem postavil avstrijsko vlado pred izvršeno dejstvo. Ali so Hrvati s tem činom sebi in jugoslovanskemu razvoju kaj posebno koristili, o tem tu ni mesta razpravljati, stoji pa, da je ravno ta čin onemogočil oživotvorenje oziroma državnopravno ureditev bivših ilirskih provinc v enotno kraljestvo Ilirijo. Večen antagonizem med Ogrsko-Hrvatsko in Avstrijo, ki ga je Deak pozneje petrificiral v avstro-ogrskih nagodbah, odseva že pol stoletja prej iz dosedaj tajno hranjenih arhivnih spisov avstrijskih centralnih oblastev, v katerih se odkrito razmotriva, kako bi se trgovski promet v državna središča, ki se je vršil tedaj iz hrvatskih primorskih pristanišč čez Hrvaško in Ogrsko mnogo ceneje kakor preko avstrijskih, odvrnil od Ogrske in Hrvatske.

Avstrijski merodajni krogi so potem, ko je bil del civilne Hrvatske po škofu Vrhovcu, hrvatska Vojaška Krajina pa na cesarjev ukaz izločena iz mej bivše francoske Ilirije, uvideli, da je projekt velike pomorske pokrajine, ki ga je cesar sam zaželel, neizvedljiv. Izločili so Dalmacijo, Dubrovnik in Kotor, na drugi strani pa so vendar združili Koroško, Kranjsko, Goriško, Gradiščansko in Čedad, odstranivši številne medsebojne enklave ter priklopili še pokrajine »Istro«, stvorjeno iz na novo pridobljene »Beneške Istre« ter iz takozvane »Kranjske Istre« (severnega dela sedanje Istre, segajočega od Klane in Voloskega preko Podgrada do Materije). Združili so vse te pokrajine vštevši Trst in okolico, Reko in kvarnerske otoke v kraljestvo Ilirijo ter razdelili

njeno upravo v dva gubernija, enega v Ljubljani za Kranjsko in Goriško, drugega v Trstu za novoustanovljeno »Primorje«.

Za to novo pokrajino so določili tudi nov grb, zlato galejo na modrem, z zobčasto krono okrašenem ščitu. Cesar-ski patent, s katerim je bilo proglašeno kraljestvo Ilirija, je izšel dne 3. avgusta 1816. V njem je bil priklopljen novemu kraljestvu sicer tudi prejšnji francoski Iliriji pripadajoči del pokrajinske Hrvatske, vendar se ta priklopitev faktično ni nikdar izvršila; tudi priklopitev Koroške so tamošnji merodajni krogi, na čelu jim Freideneck, kolikor mogoče zadrževali in sicer do l. 1825. Zanimivo je, da stvaritelj ilirskega kraljestva, cesar Franc ni nikdar nosil naslova tega kraljestva v svoji titulaturi.

Kraljestvo Ilirija, ta umetna državna tvorba, je bolehala že ob svojem rojstvu na konstitutivni bolezni: naperjena proti Ogrski, morala je vsled odločnega protesta Hrvatov in vpliva ogrskih magnatov na dvoru — l. 1822 žrtvovati bistven del svoje gradbe —, civilno Hrvatsko; od tedaj je hirala in živela prav za prav le še v naslovu vladarjevem in v državnem grbu.

Vse drugačno življenje pa so živeli njeni deli, med katerimi posveča avtor Kranjski izvrstno predelano poglavje o razdelitvi v okraje in ureditvi prvih instanc v sodstvu in upravi (str. 127—210). V jasni sliki uprave pred in med francosko dobo nam kaže, kako so se že pod Marijo Terezijo in Jožefom II. iz konskripcijskih občin, ustanovljenih iz vojaških ozirov, razvile davčne in politične občine oziroma naborni okraji, ter prehaja potem na Saurau - Spiegelfeldovo uredbo sodne in politične uprave. Gradeča na obstoječe organizacije patrimonialnih gospo-
stev, jim poverja ta uredba v novo ustvarjenih okrajih, temelječih na starih nabornih okrajih, izvrševanje sodne in upravne oblasti, toda ne več kot izvor njihovih pravic zemljiškega gospodarja, ampak kot pooblastilo vladarjevo. Zano se pa uvajajo še druga moderna načela: okraji se stvarjajo na podlagi glavnih odnosno davčnih in konskripcijskih občin po vzoru slovitega lombard-skega »centesimata« ter ustanavljajo se, kjerkoli naleti

državna oblast na odpor patrimonialne gosposke, državni okrajni komisarjati — predhodniki naših okrajnih glavarstev.

Naravnost minuciozno je predelal avtor razdelitev oblastev po okrajih. Prvič dobimo tu dragocene podatke o upravnih organizaciji Kranjske in njenih tedanjih okrajev, o spremembah njih meja, o zložitvi okrajev itd. Kdor se hoče v to vprašanje poglobiti, najde v pričujočem delu tudi še na straneh 310—327 in v pridejanem preglednem zemljevidu, ki ga je narisal naš znani kartograf Slavoj Dimnik, popolne in izčrpne informacije. Nazorno riše avtor odkrite in prikrte boje patrimonialnih gospostev z državo, v katerih podležejo polagoma vsa po vrsti neodoljivi sili izvrstno zasnovane Saurau-Spiegelfeldove reorganizacije. Na Kranjskem je bila po goriškem vzorcu uvedena preosnova sodne in politične uprave v bistvu že izvršena, ko jo je morala revolucija l. 1848 v drugih avstrijskih deželah šele vpeljati.

Na koncu knjige se nam v IV. poglavju prikazuje, kako gineva stara slava in moč kranjskih deželni stanov, ki jim je bila že kratka francoska zasedba zadala smrtni udarec. Njih oživljenje, ki se je po dolgih posvetovanjih stanovom ne več posebno naklonjenega avstrijskega uradništva izvršilo s cesarskim patentom z dne 29. avgusta 1818, je bila prav za prav le nova smrtna obsodba stanovske moči, saj jim je bilo ž njim izrečno odvzeto njih najmočnejše orožje, — pravica dovoliti in pobirati davke. Prepuščena jim je bila milostno v tem pogledu le še pravica »skromne predočbe«. Predsedništvo v deželnem zboru kakor v stanovskem odboru ima od cesarja imenovani deželni predsednik, torej državni uradnik, deželne dobrodelfne in oskrbovalne ustanove vodijo državna oblastva...

Tudi tu se uveljavlja zgodovinsko spoznanje, da je vsaka revolucija le hčerka evolucije, ki se pred njo že leta in leta pripravlja...

Dr. Polčeva knjiga je ena najtemeljitejših znanstvenih del, kar jih je izšlo dosedaj v slovenskem jeziku na pravno-zgodovinskem polju. Črpajoča vsa svoja izvajanja iz prvotnih

virov, je za pravno in zgodovinsko neizobražene čitatelje vsled mestoma težke, birokratsko navdahnjene dikcije in ker predpostavlja, samoposebi umevno, temeljito pravnozgodovinsko predizobrazbo — le težko dostopna. S tem večjim pridom pa jo bodo uporabljali in izrabljali naši pravniki, politični in kulturni zgodovinarji, saj je izpolnila ono praznino, ki je zevala v našem pravnozgodovinskem slovtvu od Dimitza do Globočnika, od Grudna in Vošnjaka do Apiha in Prijatelja! Dr. Polčeva knjiga bo ostala še za dolgo časa prva in edina zakladnica za one, ki bodo iz virov, ki jih je z velikim trudom prvi in prvič razkril, črpali in podali jasno in pregledno sliko zgodovinskega in državnopravnega razvoja našega »ilirizma«. Na koncu bi v formalnem oziru samo še pripomnil, da se je tiskovni škrt nad avtorjem, ki ga je pridno zasledoval (glej številne »Popravke« na strani IV), maščeval s tem, da mu je na strani 258 letnico bruškega libela pretvoril iz 1578 v 1558.

Še enkrat: ali je stanovanjsko sodišče upravno oblastvo?

Dr. Francè Goršič.

Že ko sem obravnaval to vprašanje prvič*), je mogel bravec spoznati, da se nagiba državni svet v Beogradu na nikalno stran. Državni svet v Beogradu je sedaj v rzsodbah z dne 21. maja 1925 Br. 10.261/24 in z istega dne Br. 21.014/24 na podstavi čl. 37 in 41 zakona o državnem svetu in upravnih sodiščih v zvezi s čl. 54. uredbe o poslovnem redu uničil rzsodbi upravnega sodišča celjskega z dne 23. aprila 1924., opr. št. A 110/23.—17 in z dne 30. maja 1924., opr. št. A 10/24.—8, izrekši nastopne razloge: »Upravni sud nije nadležan, da rasmatra rešenja suda za stanove, jer sud za stanove po svojoj organizaciji,

*) Glej stran 76. nasl. tega letnika!